

МОВОЮ ДОКУМЕНТІВ

УДК 94(4) «1939-1945» / 355.425.4

Олександр Салтан

АНАЛІЗ ФАКТУ ПАРТИЗАНСЬКОЇ ФАЛЬСИФІКАЦІЇ ПРИЧИН КОРЮКІВСЬКОЇ ТРАГЕДІЇ 1943 року

На підставі вивчення низки архівних документів Центрального державного архіву громадських об'єднань України проаналізовано факт приховування керівництвом партизанських загонів Федорова та Попудренка інформації щодо нацистського геноциду мирного населення містечка Корюківка в березні 1943 року.

Здійснено логічне обґрунтування ймовірних мотивів, якими керувалися ватажки партизанських загонів у процесі цілеспрямованого замовчування справжніх причин Корюківської трагедії. Тактика «замітання сліду» з боку народних месників і приховування власної вини стала своєрідним іміджем радянської сторони, яка прагнула уникнути можливого покарання.

Акцентовано увагу на низці незрозумілих і в той же час закономірних епізодів в житті головних персонажів – Дмитра Рванова, Миколи Попудренка й Олексія Федорова, причетних до тих подій. Не виключено, що факт трагічної загибелі М. Попудренка та мовчазного виправдання (а можливо, й возвеличення) О. Федорова радянським керівництвом має безпосереднє відношення до подій, які розгорталися наприкінці лютого – на початку березня 1943 року в районі містечка Корюківка Чернігівської області.

Автор дійшов висновку, що факт партизанської бездіяльності та боягузливого замовчування своєї провини має сприяти свідомій дегероїзації партизанських лідерів, незважаючи на їхній внесок у боротьбу проти німецько-фашистських загарбників у роки Другої світової війни.

Ключові слова: архівні документи, воєнна операція, геноцид, карта, партизани, Корюківська трагедія, фальсифікація, шифротелеграма.

Реалізація норм Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного тоталітарного режимів та заборону пропаганди їхньої символіки» передбачає, зокрема, «розслідування злочинів геноциду, злочинів проти людства та людяності, військових злочинів, здійснених представниками тоталітарних режимів» [2]. Це має сприяти не переписуванню минулого, а правдивому пошуку істини, наріжним каменем якою має стати застосування наративного підходу в оцінці історичних подій та явищ. Особливої гостроти цьому процесу додають трагічні епізоди Другої світової війни, сімдесятиріччя завершення якої весь світ відзначив 2 вересня 2015 року. Спаплювання та фальсифікація резонансних подій тих часів стало закономірним явищем радянської історичної школи. Жорстка цензура та ідеологічна

© Салтан Олександр Миколайович – кандидат історичних наук, доцент (Харківська державна академія фізичної культури).

кон'юнктурність виступили науковими векторами, які призвели до створення догматичної ідеології, більш відомої як міф про Велику Перемогу. Героїзація дій радянської сторони була майже абсолютною. Її вчинки висвітлювались у формі подвигу або як фатальний збіг обставин, що призвели до катастрофічних наслідків. Шаблонні ідеологічні темники дуже часто видозмінювали правду, внаслідок чого історичні події втрачали свою об'єктивність.

Яскравим прикладом напівправди виявилася позиція керівників Чернігівського партизанського з'єднання щодо звірячого знищення окупантами населення містечка Корюківки у березні 1943 року. Як відомо, партизанський напад 27 лютого 1943 року на ворожий опорний пункт, що знаходився у місті, спричинив надасиметричні дії з боку гітлерівців. Планомірна двоетапна операція загартників 1-2 та 9 березня 1943 року призвела до фізичного знищення близько 7000 мешканців вищезазначеного населеного пункту [1]. Попри, здавалось, цілком очевидний факт масового геноциду, описаний свого часу численними свідками та учасниками тих подій, Корюківська трагедія породила багато запитань, більшість із яких до цього часу залишаються відкритими [6].

У наш час зусилля вітчизняних учених та істориків, спрямовані на подолання причинно-мотиваційної амбівалентності протидіючих сторін, фатальні кроки яких стали передумовою Корюківської трагедії. Розв'язання логічного конфлікту між поняттями *causa movens* (лат. – рушійна причина події) та *causa occasionalis* (лат. – випадкова причина події) можливо лише на основі ретельного аналізу та систематизації першоджерел, які можна розділити на три групи: свідчення очевидців, спогади учасників та архівна документалістика. Поряд із мемуаристикою, найголовніші щаблі у об'єктивному виявленні першопричин та мотивів дій радянської та німецької сторін посідають саме архівні джерела.

П'ятдесят шість архівних фондів, які відтворюють події часів німецької окупації УРСР, зосереджені в Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГОУ). Із них п'ятдесят чотири належать до фондів організацій та формувань радянського руху Опору в Україні. Підпільно-партизанський рух на Чернігівщині представлений матеріалами Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання (фонд 64, складається зі 109 справ), Чернігівського партизанського з'єднання імені Героя Радянського Союзу М. Попудренка (фонд 94, містить 20 справ) та ін. Фонд 62 – Українського штабу партизанського руху (далі УШПР. – *Прим. О.С.*), налічує 4720 справ. Саме їх опрацювання та ретельний аналіз дозволяє впритул наблизитися до з'ясування реальних обставин, які призвели до масового знищення цивільного населення цього поліського містечка.

Справи фондів 62 та 64, використані автором, умовно можна розділити на дві групи: планово-звітні документи воєнної операції партизан та шифротелеграми, надіслані в УШПР з Чернігівського партизанського з'єднання. Особливе місце серед документів першої групи посідає справа № 19 фонду № 64. Вона містить схеми, описи боїв, пояснювальні записки Чернігівсько-Волинського партизанського з'єднання у період із 16 грудня 1941 по 17 січня 1944 року. Сорок сторінок цієї справи є своєрідною хронікою бойового шляху з'єднання впродовж майже усього періоду руху опору в Україні. Варто наголосити, що корюківській операції приділено найбільшу увагу. Три архівні аркуші містять план, карту та результат нападу сталінських командос на німецько-угорський гарнізон міста Корюківки 27 лютого 1943 року. Навіть знаменита партизанська акція Чернігівсько-Волинського з'єднання, відома як Ковельський вузол (7-10 серпня 1943 року), представлена значно скромніше. Фактично корюківська партизанська операція подається як дещо виняткове, що відбулося за три роки партизанської боротьби [10].

Перший з трьох архівних документів оперативного характеру, зазначений як бойовий наказ № 26, є планом операції [Див. документ №1]. Тактичні дії партизан зафіксовані на стандартному сірому аркуші паперу. Запис зроблено з обох боків твердим простим графітним олівцем типу 9Н, тому документ погано читається. Імовірно, що його було використано під час складання карти операції, де є багато замальовок відповідної тональності.

Почерк автора документа більш-менш розбірливий, але впадають в око граматичні помилки. Власний автограф Рванов зробив червоним олівцем. Єдиний підпис Дмитра Івановича (як командира операції та начальника штабу партизанського з'єднання) є свідченням безглуздості або неабиякої сміливості 26-річного лейтенанта РСЧА. У такий спосіб він фактично взяв на себе відповідальність за проведення Корюківської операції.

Дата розробки опису операції (26.02.43) продубльована вдруге, що є свідченням її нетривалості (максимум одноденної) розробки, фіксації на папері та резолютивного затвердження. Повторення дати викликає певні сумніви щодо завчасного планування операції. Чому людина, що писала це розпорядження, використала папір саме сірого кольору? Тонкий сірий олівець на сірому важко розгледіти. Подвійна дата також викликає підозру. Особа могла поставити її машинально, кваплячись або знаходячись у стані сильного хвилювання. Отже, план операції цілком міг бути «розроблений» після її проведення.

Слід зазначити, що план та результати партизанського нападу на корюківський гарнізон були вперше опубліковані колегою-істориком Олександром Зінченком 4 березня 2011 року [3]. У даній статті вони подані автором у повній автентичності до архівного прототипу.

Наочна диспозиція корюківської операції партизан втілена у вигляді мапи, намальованої механічним способом на форматному шматку ватману 59,4 x 84,1 см. [10, арк. 23]. Навіть у сучасних умовах (зважаючи на масштаб) її майже неможливо відсканувати та важко перефотографувати.

Цей художній артефакт не має назви. На карті вказані лише топографічні об'єкти у поєднанні зі стрілкоподібними напрямками ударів партизанських підрозділів. Мапа є наочною запланованою картографічною схемою подій 27 лютого 1943 року. У справі вона є проміжним (між планом та звітом про напад на Корюківку) документом, який дозволяє сформувати просторову уяву про регламентовані дії радянських фронтірів у той день.

Дата складання карти (26.03.43) зазначена на зворотному боці аркушу червоним олівцем. Колір олівця автентичний кольору підпису Д. Рванова на описовому плані нападу на корюківський опорний пункт противника. Жодної резолюції на карті немає. Не виключено, що це ексклюзивний документ.

При складанні її топографічних компонентів було використано кольорові олівці червоного, синього, зеленого та сірого кольорів. Для позначення назв стратегічно важливих об'єктів оформлювач скористався синіми чорнилами. Слід зазначити, що картографічна схема операції автентична її письмовому опису.

Незважаючи на поважний вік, карта виглядає майже як нова. На ній відсутні брудні плями, розриви, загини (відповідно до розміру офіцерського планшету чи ширини халяви чобота), тютюновий запах та сліди кіптяви, властиві іншим документам такого типу. Згини карти не проклеєні, що вказує на її нечасте використання. Це є ще одним підтвердженням того, що карту могли намалювати вже після корюківського бою. Якщо ж вона була розроблена заздалегідь, то скоріш за все до штабу було запрошено всіх командирів підрозділів з метою визначення координат дій партизанських загонів. На тиражування схем, як мінімум для п'яти підрозділів (здіяних в акції. – *О.С.*), був потрібен додатковий час та більш-менш кваліфіковані креслярі. Художнє клонування інших карт знижувало ступінь секретності та раптовості, що є запорукою успіху воєнних акцій такого типу. Дмитро Рванов мав це чітко усвідомлювати, тому піддав операцію певному ризику, покладаючись на пам'ять керівників диверсійних груп.

Ми не можемо знати, як насправді діяли партизанські загоны впродовж 27 лютого 1943 року. Чи все відбувалося так, як планувалося й малювалося? Спогади учасників тих подій короткі, неконкретні. Воєнна цензура мала привести їх у відповідність до фактологічного унісону. На жаль, у даній архівній справі відсутній опис партизанського бою за Корюківку в передостанній день зими 1943 року. Тому сучасним дослідникам залишається лише «читати між рядків» наявні першоджерела, намагаючись

відновити реальну картину подій. Хронологічне та предметно-логічне поєднання низки документів, приведених автором нижче, відкриває можливість імовірної ретроспективи кроків головних фігурантів Корюківської трагедії з радянської сторони. Утім, все ще відкритим залишається питання щодо причин надмірної жорстокості з боку карателів. Потребує з'ясування і факт самовпевненості, з якою діяла нацистська зондеркоманда впродовж трьох днів, знищуючи беззахисне містечко.

Третій документ, який підсумовує партизанські дії 27 лютого 1943 року, – це результати операції [Див. документ № 7]. При його написанні були використані сині чорнила. Запис розбірливий, чіткий – тому легко читається. Почерк суттєво відрізняється від олівцевого запису плану операції.

Звертає на себе увагу діагональний автограф Олексія Федорова, зроблений синім олівцем. Масштаб автографу та геометричний вектор визначає статус підписанта. Федоров підсвідомо дає зрозуміти, що головний у цій справі саме він. Особисті амбіції та статус Героя Радянського Союзу лише підкріплювали його моральний авторитет.

Другий фігурант звіту – комісар з'єднання партизанських загонів Володимир Дружинін зробив підпис червоним олівцем, тональність якого відрізняється від підпису Д. Рванова.

Останній автограф на звіті належить самому Д. Рванову. Його зроблено тим самим червоним олівцем, який було використано під час затвердження плану операції.

Документ цікавий тим, що на ньому (на відміну від попереднього) взагалі відсутнє будь-яке датування. Це підтверджує той факт, що його було підписано «заднім числом» – вже після прибуття О. Федорова та В. Дружиніна з Москви. Як відомо, вищезазначені особи перебували в столиці СРСР з 16 січня по 5 березня 1943 року. Важко сказати, що змусило персон, абсолютно не причетних до корюківської операції, прийняти в ній принаймні формальну участь? Навряд чи Федоров із Дружиніном мали до неї бодай би якесь відношення. Наявні шифротелеграми, факт майже монопольного володіння рацією Миколою Попудренком, інтенсивність розробки та втілення партизанської каральної акції виключають можливість консультацій Рванова з Федоровим і Дружиніном.

Використання різних олівців також не випадкове. Колишні партійні функціонери, загартовані періодом репресій, гарно знали, що таке особиста відповідальність.

Нагадаємо, що «рванівський» звіт про результати операції не було відправлено до Москви. Він фактично втрачав сенс, зважаючи на знамениту шифровку за № 902.209, яку М. Попудренко переслав Т. Строкачу 2 березня 1943 року [Дав. документ № 4]. Звіт Д. Рванова з резолюціями вищого керівництва Чернігівського з'єднання був своєрідною охоронною грамотою, яка номінально захищала керівника операції від можливої ліквідації або арешту, якщо взяти до уваги наслідки «героїчних» дій партизан.

Поставивши свої підписи, В. Дружинін та О. Федоров у такий спосіб виступали гарантами безпеки та розділяли відповідальність разом із начальником штабу з'єднання. Незважаючи на відверту фальсифікацію, цей документ захищав його і від М. Попудренка і виступав у ролі презумпції невинуватості перед керівництвом УШПР.

Переходячи до аналізу другої групи архівних документів, варто наголосити, що інформаційно-статистичні розбіжності між звітом Д. Рванова й шифротелеграмою М. Попудренка вказують на певну ступінь неприязні, можливо, навіть конкуренції між ними. Адаже лаври переможця могли забезпечити присвоєння чергового військового звання, медалі чи ордену. Врешті-решт обидва партизанські лідери розуміли, що довготривала затримка в Москві О. Федорова з В. Дружиніном може стати передумовою їхнього стрімкого кар'єрного росту. У будь-якому разі амбіції колишнього партноменклатурщика (М. Попудренка) та зоотехніка за першою освітою (Д. Рванова) цілком могли впливати на ситуативну модель їхньої поведінки.

Як свідчать тексти шифротелеграм, відправлених Попудренком, корюківська партизанська акція не входила до числа пріоритетних [10]. Через 5 годин (27 лютого 1943 року о 12.00. – *Прим. О.С.*) після її початку, Микола Микитович відправить

шифровку про знищену панську садибу в районі Ново-Ропська [Див. документ №2]. Слід звернути увагу, що в якості адресата в даній шифротелеграмі зазначений партизанський загін Федорова. Однак головне у цій шифровці – місце дислокації партизан. Попудренко інформує про це керівництво УШПР. На перший погляд, такі дії цілком логічні, адже з'єднання чекало на транспортні літаки, які от-от мали прибути з «великої землі». Тривалий бій за Корюківку потребував значних витрат боєприпасів, яких завжди мало бути в достатній кількості. Невідомо, як зреагувала б окупаційна влада, довідавшись про цей зухвалий напад партизан. Тому Попудренко, як дбайливий господар, і квапив Москву.

У той же час керівництво повинно було напевно знати точне місце дислокації штабу партизанського з'єднання, який був зобов'язаний приймати і розвантажувати транспортні літаки. Кому насправді була адресована ця шифротелеграма: «центру» партизанського руху чи німецьким спецслужбам? Якщо припустити, що Попудренко вдався до свідомої дезінформації ворога, то він просто зобов'язаний був мати ще один канал зв'язку. Такий стан справ сприяв дотриманню фактора раптовості диверсійно-розвідувальних груп, які планувалося задіяти при нападі на Корюківку. На думку автора, така логіка була б прийнятною, але вочевидь іншої рації та розвідницької кмітливості у Попудренка не було. На користь цього факту вказує шифротелеграма спецагента «Феді», який дорікає йому в недбалості щодо недотримання режиму секретності при передачі радіограм та охорони радіовузла [8. С. 134]. Тому Попудренко не вів подвійної гри.

Основні сили Чернігівського з'єднання базувалися в районі населених пунктів Єліно – Мостки – Тихоновичі Щорського району. Свідченням цього є спогади Григорія Балицького, який разом з О. Федоровим та В. Дружиніним після відльоту з Москви 5 березня 1943 року приземлились саме там [4. С. 435]. А це означає, що Попудренко не вів подвійної радіогри.

Відволікаючим маневром, який забезпечував раптовість корюківської операції, став напад на Ново-Ропську МТС (с. Новий Ропськ Климівського р-ну Брянської обл. РФ), про що зазначено в даній шифротелеграмі [Див. документ №2].

Наступного дня (28 лютого 1943 року. – **Прим. О. С.**) М. Попудренко попросить о 12.30 повідомити про виліт з «великої землі» літаків, для зустрічі яких усе підготовлено [Див. документ №3]. Не виключено, що тимчасовий очільник з'єднання знав про приліт В. Дружиніна та О. Федорова.

Але події 1-2 березня 1943 року внесли суттєві корективи у тон шифротелеграм та поведінку М. Попудренка. Перш за все заслуговує на увагу шифровка № 902.209, складена (судячи з вихідних параметрів, приведених нижче) 1 березня 1943 року. Ми не можемо стверджувати напевно, коли написання її тексту було остаточно завершено і що завадило зробити це 28 лютого? Відомо, що саме того дня його хлопці зустріли у щорських лісах загін ім. Пожарського під командуванням В. Г. Романенка [10, с. 286–288]. Це партизанське формування на 50% складалося з колишніх поліцаїв, а тому всі без винятку «гості» мали пройти ретельну перевірку. Не виключено, що цей процес забрав багато часу у в. о. Чернігівського з'єднання. Не варто забувати і про процедурне заслуховування звіту Д. Рванова після завершення корюківської операції, розмову з пораненими тощо. Тому переможна шифротелеграма була написана і відправлена пізніше. У будь-якому випадку другий за добу час виходу в ефір партизанського передавача вказує на її важливість. Зазначимо, що в денний період радіограми, відправлені з Чернігівського з'єднання, носили здебільше другорядний характер. Уночі – майже завжди повідомлялося найважливіше та екстраординарне. Вказана шифровка була відправлена о пів на першу ночі 2 березня 1943 року. Переможні реляції, які червоною ниткою проходять через її текст, мали дати зрозуміти керівництву УШПР щодо негайної активізації матеріального забезпечення та фінансового преміювання (народним месникам нараховувалася заробітна плата. – **Прим. О. С.**) чернігівських партизан.

Після завершення першої «зачистки» Корюківки ворожими каральними підрозділами, того ж дня о 22.30, Попудренко відправляє другу шифротелеграму, в якій він

ніби просить санкції на помсту, а можливо, просто вислужується перед «центром» [Див. документ №5]. При цьому Микола Микитович указує на наявність важкопоранених та відсутність боєприпасів. Судячи з усього, напад на містечко не обійшовся без втрат, хоча Д. Рванов у своєму звіті доводить зворотне. Вочевидь і воєнні трофеї, отримані у результаті наскоку на залізничну станцію, не компенсували боєприпаси, витрачені партизанами. До того ж «піррова перемога» радянських командос обернулася справжньою катастрофою для корюківчан, кількість жертв яких навіть на першому етапі нацистського геноциду вражає.

Не менш цікавою видається (третя за добу) шифротелеграма, яку опівночі (з 2 на 3-є березня 1943 року) отримав УШПР [Див. документ №6]. Вона надійшла із загону Попудренка, однак її підписант не Микола Микитович. Людина, яка наказала її відправити, підписалася прізвищем «ПОЛІЩУК». Поки що ми не знаємо, що це за особа. Можливо, це був оперативний псевдонім для екстреного повідомлення «центру». У шифровці Поліщук звертається до вищого керівництва УШПР, наголошуючи, що Попудренко веде себе досить неординарно. Партизанський інсайдер прозора натякає, що така поведінка шкодить справі, адже зв'язок із загонами порушено, а командир з'єднання вдався до якихось авторитарних кроків. На думку автора статті, спалах волонтаризму Миколи Микитовича можна пояснити двома речами. У той день (3 березня 1943 року) мали повернутися В. Дружинін з О. Федоровим. Виліт відбувся, але пілоти не знайшли запланованого місця висадки. Літак був змушений повернутися до Москви і зробити ще одну спробу через два дні. Повернення фактичних керівників Чернігівського партизанського з'єднання було радісною, але в той же час і тривожною новиною. Ексцентрична поведінка та інтриги, які проводив Попудренко, могли коштувати йому не тільки кар'єри, але й життя [7]. До цього додалася ще й знищена ворогом Корюківка, за яку хтось мав відповідати. Скоріше за все, саме другий чинник мав більш суттєвий вплив на поведінку Миколи Микитовича. Судячи з тексту шифротелеграми від 3 березня 1943 року, тимчасовий командир з'єднання заборонив командирам загонів вчиняти будь-які дії, зважаючи на те, що партизани прагнули постійної дислокації та в разі початку спецоперації ворога організувати спротив, а може, й тактичний відступ [7, 8]. Адже ворог, знищивши Корюківку, з стратегічних міркувань міг розпочати ліквідацію надокучливого Чернігівського з'єднання. Такі кроки М. Попудренка можна пояснити і бажанням унеможливити витік інформації, що стосувалась знищення Корюківки.

Варто зауважити, що Попудренко не повідомив «велику землю» про знищення містечка, очевидно, сподіваючись на приїзд свого начальника О. Федорова, який і мав ухвалити остаточне рішення. Такі дії Миколи Микитовича є не що інше, як спроба перекласти відповідальність на іншого, приховавши при цьому правду від вищого керівництва партизанським рухом в Україні. Якщо взяти до уваги неприхований конфлікт між М. Попудренком та Д. Рвановим щодо відповідальності за спалену Корюківку, О. Федоров мав зайняти чийсь сторону. Партизанський напад на Корюківку спланував та втілював Д. Рванов, але наказ про її проведення віддав М. Попудренко. Вважаючи, що Д. Рванов лише виконавець, О. Федоров разом з В. Дружиніним (поставивши власні підписи під результатами корюківської операції) стають на його бік. Олексій Федоров візьме Дмитра Рванова з собою в рейд, що також є критерієм довіри до нього з боку його безпосереднього командира. Формальною участю в корюківській операції вищезазначені особи вигороджували самі себе і підставляли тимчасового керівника Чернігівського партизанського з'єднання. Жодне з наявних першоджерел не розкриває деталей розмов та дебатів тих днів. Про що Д. Рванов розповів О. Федорову і який зміст справжньої розмови останнього з М. Попудренком, ми можемо лише здогадуватись. Не виключено, що ця інформація могла міститись у другій частині досить відвертого щоденника Миколи Микитовича, але, на превеликий жаль, вона втрачена. Викликають багато запитань обставини трагічної загибелі Миколи Попудренка, які також можуть бути пов'язані з березневими подіями 1943 року. Втім, це тема окремого дослідження.

Отже, ми з упевненістю можемо стверджувати, що О. Федоров свідомо робив з М. Попудренка цапа-відбувайла. Це підтверджують щоденникові записи Г. Балицького. Описуючи події 10 березня 1943 року, Григорій Балицький зазначає, що Новіков з Попудренком плакали, довідавшись про те, що О. Федоров, вирушаючи в рейд, залишає їх самих з мінімальним озброєнням і невеличким партизанським загonom [4; С. 435 – 436]. Як бачимо, О. Федоров не залишав М. Попудренку шансу для здійснення акції масованої відплати, адже основні сили з'єднання, що вирушало на Західну Україну, висмоктали майже усі ресурси.

У своїх спогадах О. Федоров усе ж описує партизанський напад на Корюківку. Однак Олексій Федорович, мабуть, свідомо припустився помилок, вказавши, що ця подія відбулася не 27, а 28 лютого, а також про знищення більше 300 німців та поліцаїв, знаючи, що ворожі втрати були значно скромніші [10; С. 466]. До речі, першу редакцію цієї автобіографічної монографії ще в 1947 році гостро розкритикував колишній перший секретар з пропаганди Чернігівського обкому КП(б)У Павло Рудько, який разом з генерал-лейтенантом Орленком (оперативний псевдонім О. Федорова. – **О.С.**) партизанів на Чернігівщині. У своєму листі-зверненні до двічі Героя Радянського Союзу Рудько вказує на те, що ще в 1944 році у розмові з ним Олексій Федорович свідомо ганьбив М. Попудренка [9; С. 363].

Між тим злочинна пасивність О. Федорова полягає в тому, що 9 березня 1943 року (в день другого етапу знищення жителів містечка) командир Чернігівського партизанського з'єднання навіть не звернув на нього уваги. Після бурхливого святкування жіночого дня, наступного ранку він спромігся лише привітати Г. Балицького з присвоєнням йому звання Героя Радянського Союзу. Так само, як і Попудренко, О. Федоров не поінформував про другий етап знищення Корюківки вище керівництво УШПР. Варто наголосити, що Олексій Федорович разом із М. Попудренком та Д. Рвановим несе солідарну відповідальність за геноцид мешканців Корюківки в березні 1943 року, що має сприяти їхньої дегероїзації. Адже обидві сторони свідомо проігнорували факт масового знищення цивільного населення цього поліського містечка. Власне Федорову було не до Корюківки. З'єднання готувалося до рейду на Правобережну Україну, який не повинен був привертати увагу ворога. Передавши повноваження керівництва партизанським рухом на Чернігівщині М. Попудренку, так званий «батько всієї України» (О. Федоров. – *прим. О.С.*) самоусунувся від вирішення цієї проблеми, перекававши відповідальність у її вирішенні на Миколу Микитовича [7].

Теоретично партизани могли помститися за Корюківку. Напад на ворожий гарнізон або стратегічний об'єкт міг виступити в ролі відволікаючого маневру, що в принципі було б корисним для з'єднання, яке йшло в рейд. Для цього була потрібна санкція керівництва УШПР та військові ресурси, які мав терміново привезти черговий літак з «великої землі». Але вочевидь жодна зі сторін не хотіла ризикувати, а головне повідомляти про справжній стан речей. Навіть після війни О. Федоров (який очолював комісію у справах колишніх партизанів при Президії ВР УРСР) ніколи не піднімає питання щодо об'єктивного розслідування причин тих подій. Дві зірки героя, чин офіцера НКВС, а головне протекція М. Хрущова (як під час, так і після війни) робили його особу недоторканною. Виступаючи в ролі рецензента воєнних мемуарів чернігівських партизан, Олексій Федорович багато десятиліть буде ретельно охороняти правду про Корюківську трагедію. Радянська ідеологія буде підтримувати і тиражувати лише наслідки нелюдського знищення німецько-фашистськими загарбниками жителів цього містечка на півночі Чернігівської області. Незважаючи на масштаби, вшанування загиблих корюківчан буде носити локальний характер. Нагадаємо, що у 1969 році завдяки зусиллям колишнього партизана (пізніше Першого секретаря ЦК компартії БРСР) Петра Мироновича Машерова, Хатинська трагедія стала символом національної комеморації білоруського народу. На місці Хатині 5 липня 1969 року відкрили пантеон 344-м населеним пунктам Білорусі, знищених гітлерівцями у роки Великої Вітчизняної війни. Натомість Корюківська трагедія у нашій державі є лише символом регіональної скорботи. Вона так і не потрапила до радянських енциклопедій та підручників історії [5]. Прикро, що з набуттям Україною незалежності такий стан речей залишився майже незмінним.

Підсумовуючи дану статтю, слід зазначити, що три базові архівні документи: план операції, карта та звіт Д. Рванова, зважаючи на низку штучних палеографічних деталей, викликають серйозні підозри щодо їхньої можливої фальсифікації. На думку автора, такі кроки були цілком закономірними, зважаючи на трагічні наслідки, які мала корюківська партизанська каральна акція. Головні фігуранти цієї історії прагнули захистити себе від можливої відповідальності. Це відповідає тезі про «замітання слідів» лідерами Чернігівського партизанського руху, який розгорнувся в північних районах області. У цьому контексті можна виділити двох основних фальсифікаторів: Миколу Попудренка та Дмитра Рванова, до якого потім приєдналися В. Дружинін та О. Федоров.

Стиль Попудренка можна умовно назвати терміном «замовчування» та «формальне дистанціювання від ухвали рішень». Адаже на жодному з базових документів (план, карта та звіт операції) не стоїть підпис Миколи Микитовича. У такий спосіб М. Попудренко застосував власну методику фальсифікації, яка передбачала: ухиляння від відповідальності, замовчування факту Корюківської трагедії, спалювання та приховування оперативної інформації щодо казусів, які мали місце в ході нападу партизан на ворожий гарнізон 27 лютого 1943 року.

Його опоненти обрали шлях «документального самозахисту», який у разі потреби міг бути використаний як алібі, що виключало можливу юридичну відповідальність. Укладання документів «заднім числом», приховування та відверте ігнорування факту застосування окупантами геноциду по відношенню до мешканців Корюківки є воєнним злочином, цинічним й аморальним вчинком, який цілком свідомо здійснили усі головні фігуранти тих подій. Врешті-решт, винними в усьому зробили німців, не звернувши увагу на можливі «перегини» з радянської сторони.

Подальше спалювання фактів стало характерною рисою повоєнної мемуаристики, присвяченої цим подіям. Це сформувало певний стереотип, закріплений в образі героїв партизан та негідників гітлерівців. Роль перших подавалася коротко і майже невиразно, натомість дії їхніх опонентів тиражувались у стилі епічної драми. Перекладення вини на окупаційний режим стало штучно створеною презумпцією невинуватості народних месників. Така позиція на 60 років відтермінувала з'ясування справжніх мотивів масштабного нацистського геноциду часів Другої світової війни, відомого як Корюківська трагедія.

№1
БОЕВОЙ ПРИКАЗ 26
НА РАЗГРОМ ГАРНИЗОНА г. КОРЮКОВКА

26.2.1943

Лес 2 км. южнее Лупасова

1. Сведения о противнике (*тут і далі шриффт і курсив наш. – О.С.*). Жандармерии 100 чел.,

Венгерская карательная экспедиция 70 чел. Расположена в центре города.

Охрана лесозавода и мукомольной мельницы 20 чел.

2. Основной удар произвести пятью ударными группами.

1 группа 60 чел. Отряда им. Ворошилова – командир Приступа уничтожает противника на лесозаводе и мукомольной мельнице.

2 группа Вторая рота отряда им. Сталина командир Коротков уничтожает противника в районе общежития и почты (бывшего сахарного завода).

3 группа рота отряда Зибницкого с приданным одним станковым пулемётом с расчётом отряда им. Сталина уничтожает противника в районе (ранее занимаемых домов Райсовета и НКВД).

4 группа – автоматчики – 20 чел. занимает сахарный завод с задачей не допустить противника в здание сахарного завода.

5 группа 30 чел. отряда им. Чапаева, 6 чел. подрывников командир группы Фе-

доренко И.И. уничтожает ж.д. станцию и полотно линии ж.д. и обеспечивает охрану со стороны ст. Низковки.

3. Для прикрытия дорог выставить заслоны

- 1) на шляху со стороны г. Щорса 40 чел. отряда им Щорса командир Ковтун;
- 2) на шляху со стороны с. Наумовки 15 чел. командир Карпачёв
- 3) на шляху со стороны Охромеевки 10 чел.
- 4) на шляху со стороны г. Холмов 36 чел. отряда им. Кирова, командир Бочонков
- 5) На дороге со стороны Гуриновки выставляет отделение командир Приступа
- 6) На дороге со стороны Домашлина силой отделения выставляет командир Зибицкий.

4. Исходное положение для наступления занять к 6.00 27.2.1943 г.

Начать наступление в 7.00 27.2.1943 г.

5. Сигнал отхода две зелёные ракеты.

6. Мой первый командный пункт в районе Лесозавода (*використана велика літера в назві установи – так в документі – прим. О.С).*

Последующий в районе действий второй группы.

Командир операции

Нач. штаба

Соединения партиз. от-дов /Рванов/

26.2.1943 г.

ЦДАГОУ Ф.64. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 21-21 зв. Оригінал. Сірий олівець.

№2

ШИФРОВКА № 859

Поступила: 27 февраля 1943 г. 12. 00

Расшифрована: 27 февраля 1943 г. 12. 40

От кого: из отряда Федорова

Направлена: начальнику Украинского Штаба Партизанского Движения
Т. Строкачу

Имение уничтожено в Климовском районе – бывшая Ново-Ропская МТС. Находимся в Еленских лесах.

27.2.43

№ 102 ПОПУДРЕНКО

ЦДАГОУ Ф.62. Оп. 1. Спр. 1368. арк. 43. Оригінал. Машинотис.

№3

ШИФРОВКА № 859

Поступила: 28 февраля 1943 г. 12. 30

Расшифрована: 28 февраля 1943 г. 12. 40

От кого: из отряда Попудренко

Направлена: начальнику Украинского Штаба Партизанского Движения
Т. Строкачу

Сегодня ждем самолеты. Сигналы установленные Вами. О вылете сообщите.

28.2.43 ПОПУДРЕНКО

ЦДАГОУ Ф.62. Оп. 1. Спр. 1368. Арк. 44. Оригінал. Машинотис.

№4
ШИФРОВКА ВХ. № 902.209

Поступила: 2 марта 1943 00.30
Расшифрована: 2 марта 1943 в 1.15
От кого: из отряда Федорова
Направлена: начальнику Украинского Штаба Партизанского Движения
Т. Строкачу

тов. Строкач

27 февраля группой партизан под командованием начальника штаба РВАНОВА разгромлен немецкий гарнизон на ж. д. станции Корюковка.

Уничтожено – 8 однотонных прицепов, 160 покрышек для автомашин, 2 гаража, механическая мастерская, слесарная, 2 лебедки на автомашинах, склад горючего с бензином, склад с сеном, пакугаз с картофелем, телефонная станция, склад с дровами и оборонной леспродукции 1000 кубометров.

Взорван эшелон, при этом уничтожено 18 вагонов, выведены из строя 110 ж. д. стрелок и взорван путь на протяжении 5 километров. Взорван деревянный мост длиной 8 метров, уничтожено здание госбанка с денежной кладовой и связь.

Взяты трофеи: 2 станк. пулемета, 119 винтовок, 2500 патронов, зерно, продукты и масло.

Взяли в плен – четыре мадьяра и одного немца – бывшего ж. д. мастера г. Дрездена. Захвачены документы управы и комендатуры.

Освобождено 97 заключенных приговоренных к расстрелу.

В это день другая группа Лысенко уничтожила кустовой гарнизон жандармерии. Убито – 18 жандармов.

Взято 2 ручных пулемета, 12 винтовок.

Роздано крестьянам 220 тонн зерна, забрано 100 свиней с отправочного пункта.

Разогнаны немецкие станы в с.с. около Рокмовича и Дасев-Студенверцкая.

1.3.43 г.

№ 109

ПОПУДРЕНКО

ЦДАГОУ Ф. 62. Оп.1. Спр. 1368. Арк. 47. Копія. Машинопис.

№5
ШИФРОВКА ВХ. № 921

Поступила: 2 марта 1943 22.30
Расшифрована: 2 марта 1943 23.55
От кого: из отряда Попудренко
Направлена: начальнику Украинского Штаба Партизанского Движения
Т. Строкачу

тов. Строкач

Имею возможность вести большие операции. Еще раз убедительно прошу, несмотря на погоду, выбросить боеприпасы, а также послать самолет для переброски тяжелораненых. Посадочная площадка вполне пригодна.

2.3.43

№100 ПОПУДРЕНКО

ЦДАГОУ Ф. 62. Оп.1. Спр. 1368. арк. 34. Копія. Машинопис.

№6
ШИФРОВКА № 953

Получена: 3 марта 1943 г. 24. 00

Расшифрована: 4 марта 1943 г. 00. 05

От кого: из отряда Попудренко

Направлена: начальнику Украинского Штаба Партизанского Движения
Т. Строкачу

Тов. тов. Строкач, Мацун

Связи между отрядами нет потому, что Попудренко держит вместе и не отпускает. Степанов все возможное до сих пор сделал.

3. 3. 43 ПОЛИЩУК

ЦДАГОУ Ф.62. Оп. 1. Спр. 1368. Арк. 49. Оригінал. Машинопис.

№7
Результат операции г. Корюковка

Уничтожено противника – 78 человек

Взято в плен 9 человек венгер, в т. ч. начальник ж. д. Станции.

Уничтожено:

- один лесозавод
- одна паровая мельница
- Маслозавод
- Ж. Д. станция
- ГорУправа
- Комендатура
- Райбанк
- 14 автомашин
- Один паровоз
- 6 вагонов
- Зерносклады с зерном
- Уничтожено 3 км. ж. д. пути
- Бензина 50 тон.
- 2 трактора Ч.Т.З.
- 3^я бандарных цеха
- 2 под'емных крана на автоходу
- 3 автоприцепа
- 2 гаража и механическая мастерская

Разгромлена тюрьма и выпущено арестованных 101 чел.

Взяты трофеи: 2 станковых пулемета, 119 винтовок и 3 тонны соли и др. военного имущества

Командир Соединения Партиз. отр.

Герой Сов. Союза

/Федоров/

Комиссар соединения партиз. отрядов /Дружинин/

Нач. штаба Соединения

/Рванов/

ЦДАГОУ Ф.64. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 22. Оригінал. Сині чорнила.

1. Акт Корюковской районной комиссии по установлению и расследованию злодеяний немецко-фашистских захватчиков о массовом уничтожении мирного населения города Корюковка. 2 сентября 1944 г. [Текст] // Черниговщина в период Великой Отечественной войны (1941 – 1945 гг.): сб. док. и материалов. – К.: Політвидав, 1978. – С. 98–99.
2. Верховна Рада України. Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до документу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/317-19/print1443091025305068>. – Заголовок з екрану. – 24.09.15.
3. Зінченко О. М. Чотири документи про Корюківську трагедію / О. М. Зінченко // Українська правда. – 4 бер. 2011. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: <http://www.istpravda.com.ua/articles/2011/03/4/28873/>. – Заголовок з екрану. – 23.09.15.
4. Партизанская война на Украине. Дневники командиров партизанских отрядов и соединений 1941 – 1944 [Текст] / Колл. составителей: О. В. Бажан, С. И. Власенко, А. В. Кентий, Л. В. Легасова, В. С. Лозицкий. – М. : ЗАО Издательство Центрполиграф, 2010. – 670 с.
5. Пилявець Р. І. Корюківська трагедія 1943 року: національно-наднаціональний вимір [Текст] / Р. І. Пилявець // Національна та історична пам'ять: Зб. наук. праць. – Вип. 6. – К. : НВЦ Пріоритети, 2013. – 293 с.
6. Салтан Н.М. Корюківська трагедія 1943 року: запитання, що потребують відповідей [Текст] / Н.М. Салтан / Збірник наукових праць Сіверщина в історії України / Центр пам'яткознавства НАН України і УТОПІК – 2015. – №8. – С. 316–319.
7. Салтан О. М. «Сделано мало, будет сделано больше». Корюківська трагедія, мовою вхідних шифротелеграм, отриманих Українським штабом партизанського руху з 9 лютого по 27 березня 1943 р. [Текст] / О. М. Салтан // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. – 2014. – № 1–3 (115-117). – С. 61–74.
8. Салтан О. М. «Имею возможность вести большие операции». Корюківська партизанська каральна акція 27 лютого 1943 р., мовою архівних документів. [Текст] / О.М. Салтан // Сіверянський літопис. Всеукраїнський науковий журнал. – 2014. – №5 (119). – С. 123–147.
9. «...Создавать невыносимые условия для врага и всех его пособников...» Красные партизаны Украины 1941 – 1944: малоизученные страницы истории. Документы и материалы [Текст] / Авт.-сост. Гогун А., Кентий А. – К.: Украинский издательский союз, 2006. – 403 с.
10. Федоров О. Ф. Підпільний обком діє [Текст] / О. Ф. Федоров. / Літ. запис Є. Босняцького; пер. з рос. А. Шияна – К. : Політвидав України, 1981. – 831 с.
11. Центральний державний архів громадських об'єднань України (Далі ЦДАГО). Ф. 62 – Оп. 1. – Спр. 1368.
12. ЦДАГО. Ф. 64. – Оп. 1. – Спр. 19.

Салтан А.Н. Анализ факта партизанской фальсификации причин Корюковской трагедии 1943 года

На основании изучения ряда архивных документов Центрального государственного архива гражданских объединений Украины проанализирован факт сокрытия руководством партизанских отрядов Федорова и Попудренко информации относительно нацистского геноцида мирного населения местечка Корюковка в марте 1943 года.

Осуществлено логическое обоснование возможных мотивов, которыми руководствовались лидеры партизанских отрядов в процессе целенаправленного умалчивания подлинных причин Корюковской трагедии. Тактика «заметания следов» со стороны народных мстителей и сокрытие собственной вины стали своеобразным имиджем советской стороны, стремящейся избежать возможного возмездия.

Акцентировано внимание на ряде непонятных и в то же время закономерных

эпизодов в жизни главных персонажей – Дмитрия Рванова, Николая Попудренко и Алексея Федорова. Не исключено, что факты трагической гибели Н. Попудренко и молчаливого оправдания (а может быть и возвеличивания) А. Федорова советским руководством имеют непосредственное отношение к событиям, развернувшимся в конце февраля – начале марта 1943 года в районе местечка Корюковка Черниговской области.

Автор пришел к выводу, что факт партизанской бездеятельности и трусливое замалчивание своей вины должны способствовать сознательной дегероизации партизанских лидеров, несмотря на ихний вклад в борьбу против немецко-фашистских захватчиков в годы Второй Мировой войны.

Ключевые слова: архивные документы, военная операция, геноцид, карта, Корюковская трагедия, партизаны, фальсификация, шифротелеграмма.

Saltan O.M. Analysis of the fact of falsification of partisan reasons of Koryukovskaya tragedy in 1943

Based on the study of archive documents, analyzed the fact was analyzed of hiding the leadership of guerrilla groups Fedorov and Popudrenko information on the Nazi genocide of the peaceful population of the town Koryukovka in March 1943.

Carried out was the rationale ground for the possible motives that guided the leaders of guerrilla groups in the process of purposeful the real causes of silence on Koryukovskaya tragedy. The tactic of «sweeping tracks» on the part of people's avengers, concealing their own guilt, became a kind of image of the Soviet side, seeking to avoid possible retaliation.

The attention is focused on a number of obscure, and, at the same time, the regular episodes in the life of the main character – Dmitriy Rvanov, Nicholas Popudrenko and Alexei Fyodorov involved in those events. It is not exscepting that the fact that the tragic death of N. Popudrenko and tacit justification (and maybe even exaltation) by A. Fedorov the Soviet leadership is directly related to the events, which unfolded in late February – early March 1943 in the village of Koryukovka, Chernihiv region.

The author came to the conclusion that the fact that the guerrilla inactivity and cowardly silence of guilt, should promote conscios dedethrone guerrilla leaders, despite their contribution to the struggle against the Nazi invaders during World War II.

Keywords: archival documents, the military operation, genocide, Koryukovskaya tragedy, map, guerrillas, falsification, cipher telegrams.

